

Witalij Rosowski

"Вінницькі Мури. Погляд крізь віки. Матеріали міжнародної наукової конференції «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть» 9-10 вересня 2010 року", ред. Катерина Висоцька, Вінниця 2011 : [recenzja]

Hereditas Monasteriorum 1, 313-316

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Książka została starannie wydana przez wydawnictwo De Luca Editori D'Arte, któremu zawdzięczamy wiele publikacji poświęconych historii Rzymu. Elegancka okładka z archiwalnym zdjęciem przedstawiającym żołnierza w większym krużganku klasztoru Santa Maria in Aracoeli⁹ oraz wydanie na kredowym papierze pozwalałyby jednak oczekiwać lepszego poziomu materiału ilustracyjnego. Jest on niestety w większości czarno-biały, co razi szczególnie w przypadku licznie reprodukowanych malowideł, dla których barwa jest kluczowym środkiem wyrazu. Także zdjęcia architektury i rzeźb pozostawiają nieco do życzenia. Publikację warto byłoby uzupełnić innymi zdjęciami archiwalnymi dokumentującymi gwałtowne zmiany zachodzące w ósmej dekadzie XIX w. w stolicy Włoch, o których autorka wspomina w tekście, jak choćby archiwalne zdjęcia kościoła San Caio, wyburzonego w związku z budową Ministerstwa Wojny.

Jak już wspomniano, wymienione powyżej braki nie wpływają na obniżenie bardzo wysokiej oceny merytorycznej publikacji. Ogrom pracy, którą musiała wykonać autorka, jest godzien podziwu. Dowodzi tego choćby krótki rzut oka na przypisy, w których z rzadka jedynie pojawiają się odwołania do źródeł sekundarnych. Znakomita większość informacji pojawiających się w książce jest efektem żmudnych poszukiwań archiwalnych. Z ogromu materiałów, których spis umieszczony został na końcu pracy, autorka umiejętnie wybrała historie najbardziej reprezentatywne, przez co udało się stworzyć przekonujący i pełny obraz wydarzeń, jakie się rozegrały wówczas w Rzymie, mimo bardzo fragmentarycznie zachowanych źródeł. Książka jest ze wszelkich miar godna polecenia i pozostaje tylko życzyć sobie, by inne miasta i regiony doczekały się tak umiejętnych opracowań złożonego problemu dziewiętnastowiecznych sekularyzacji.

Magdalena PALICA
Trewir

Катерина Висоцька (ред.), *Вінницькі Мури. Погляд крізь віки. Матеріали міжнародної наукової конференції «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть», 9–10 вересня 2010 року, [Winnickie Mury. Spojrzenie przez wieki. Materiały międzynarodowej naukowej konferencji „Kompleks jezuitski w Winnicy przez pryzmat wieków”, 9–10 września 2010 roku],* Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2011, ss. 512, il.*

Prezentowana książka powstała z okazji jubileuszu 400-lecia osiedlenia się ojców jezuitów w Winnicy na wschodnim Podolu. Obecnie jest to stolica obwodu winnickiego na Ukrainie. Początki miasta położonego nad rzeką Boh sięgają czasów panowania na tych ziemiach książąt Koriatiowiczów. Od końca XIV w. aż do 1569 r. wspomniane tereny należały do Wielkiego Księstwa Litewskiego, a następnie

9 Oprócz utrwalonej przez fotografa sceny, będącej trafnym komentarzem do losów dzieł omawianych w książce, warto przypomnieć, co czyni oczywiście także autorka książki, w jakim kontekście pojawia się wzmiankowana powyżej fotografia. Zabudowania klasztorne Santa Maria in Aracoeli oraz inne średniowieczne budowle zostały zburzone, by zrobić miejsce dla kontrowersyjnego pomnika króla Wiktora Emanuela II, który nie przypadł do gustu mieszkańcom Rzymu, nazywającym go potocznie „maszyną do pisania”.

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

do Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Znaczenie miasta wzrosło, gdy pod koniec XVI w. do Winnicy z pobliskiego Braclawia przeniesiono stolicę województwa. Szybki rozwój miasta sprzyjał pojawieniu się w nim katolickich zakonów.

Do połowy XVIII w. w Winnicy działały aż trzy rzymskokatolickie klasztory – jezuitów, dominikanów i kapucynów. Jako pierwsi w 1611 r. przybyli tu jezuita, po kilkunastu latach dominikanie, a w 1745 r. kapucyni. Niestety w późniejszych latach wszystkie te klasztory w podobnej kolejności zniknęły z przestrzeni miasta. Najpierw, w 1773 r., wraz z całym zakonem został zlikwidowany klasztor jezuitów. Następnie, na mocy ukazu kasacyjnego z 1832 r., zlikwidowano klasztor dominikanów, a na mocy ukazu kasacyjnego z 1864 r. przypieczętowano losy klasztoru kapucynów, który ostatecznie zlikwidowany został w 1888 r.

Mimo burzliwych losów tych ziem po rewolucji 1917 r. o dawnej obecności zakonników w Winnicy świadczą zachowane do dziś zespoły poklasztorne. Ich losy były bardzo różne. Kościół i klasztor dominikański po kasacie zostały przekazane Cerkwi prawosławnej, która użytkuje je do dziś. Pokapucyńska świątynia po wymarciu konwentu funkcjonowała natomiast jako łaciński kościół parafialny do momentu jego zamknięcia przez władzę radziecką. Na początku lat 90. XX w. kapucynom udało się odzyskać swój dawny kościół konwentalny oraz część klasztoru i powrócić do Winnicy. Inaczej potoczyły się dzieje zabudowań pojezuickich, które były wykorzystywane przez różne instytucje. Kościół przerobiono na cerkiew Kazańską (od 1923 r. wykorzystywana przez Ukraińską Prawosławną Cerkiew Autokefaliczną). Do rewolucji 1917 r. w kolegium mieściły się kolejno m.in.: różnego rodzaju szkoły wraz z mieszkaniami dla nauczycieli i uczniów, urzędy i instytucje państwowe – sąd, urząd skarbowy, więzienie, koszary i magazyny wojskowe, szpital, straż pożarna, miejskie hospicjum, drukarnia zarządu miejskiego, redakcja gazety „Jugo-Zapadnyj Kraj”. Od lat 20. XX w. kompleks pojezuicki stał się jednym z głównych centrów życia naukowego, kulturalnego i duchowego w Winnicy. Przed II wojną światową znajdowały się tu m.in.: biblioteka i archiwum, wyższa szkoła pedagogiczna oraz muzeum i cerkiew. Także obecnie zabudowania te służą celom naukowo-oświatowym i wychowawczym – siedziby mają w nich Państwowe Archiwum Obwodu Winnickiego, Winnickie Muzeum Krajoznawcze i Muzeum Sztuki oraz liceum techniczne¹.

Omawiana publikacja jest poświęcona dziejom winnickiego kolegium jezuickiego od momentu jego powstania do likwidacji w 1773 r. oraz późniejszym losom zabudowań pojezuickich (zwanymi Murami). Jest ona pokłosiem międzynarodowej konferencji naukowej „Kompleks jezuicki w Winnicy przez pryzmat wieków”, która odbyła się w dniach 9–10 IX 2010 r. w Winnicy. Głównym organizatorem i pomysłodawcą sympozjum było Winnickie Muzeum Krajoznawcze przy współudziale Państwowego Archiwum Obwodu Winnickiego. Organizatorzy konferencji podkreślają, że była to pierwsza tego rodzaju inicjatywa na Ukrainie, poświęcona dziejom jezuitów na ziemiach ukraińskich i ich spuściznie na przykładzie placówki winnickiej. Warto zauważyć, że książka ma charakter interdyscyplinarny, wśród jej autorów znaleźli się bowiem nie tylko historycy, ale także architekci, archiwiści, historycy sztuki i muzealnicy pochodzący z różnych ośrodków naukowych na Ukrainie i w Polsce.

Książka *Winnickie Mury* zawiera 26 artykułów wzbogaconych licznymi ilustracjami prezentującymi zdjęcia, stare pocztówki, litografie i plany oraz dokumenty pochodzące z różnych archiwów i kolekcji. Zamieszczono w niej także reprodukcje obrazów namalowanych przez regionalnych malarzy uczestniczących w projekcie historyczno-artystycznym „Winnickie Mury. Spojrzenie przez wieki”, które poprzedza omówienie projektu autorstwa Tatiany Żurunowej.

¹ Рор. Передмова, [w:] К. Висоцька (ред.), *Вінницькі Мури. Погляд крізь віки. Матеріали міжнародної наукової конференції «Єзуїтський комплекс у Вінниці крізь призму століть», 9–10 вересня 2010 року*, Вінниця 2011, s. 3.

Treść prezentowanej pracy zbiorowej można podzielić na trzy zasadnicze części. Zwarty blok tematyczny stanowią referaty poświęcone działalności jezuitów w stolicy województwa braclawskiego oraz ich dziejom na terenach Rzeczypospolitej. Otwiera go tekst Piotra Ryczkova, który przedstawił architekturę dawnego kolegium jezuickiego w Winnicy oraz zmiany, jakie zaszły w jej wyglądzie w ciągu ostatnich dwóch wieków. W pewnym sensie uzupełniają go: artykuł o jezuickich budowlach w Winnicy przygotowany na podstawie archiwaliów rzymskich przez jezuitę ks. Jerzego Paszendę oraz tekst zamykający recenzowaną książkę, przygotowany przez architekta Ludmiłę Denisową, poświęcony kompleksowi zabudowań pojezuickich w przestrzeni miejskiej Winnicy.

Na szczególną uwagę zasługują teksty autorstwa wybitnego historyka jezuickiego ks. Ludwika Grzebieńia oraz dyrektora Biblioteki Naukowej Księży Jezuitów w Krakowie ks. Andrzeja Pawła Biesia. Pierwszy z nich został poświęcony historii winnickich szkół prowadzonych przez jezuitów w XVII i XVIII w., a drugi – omówieniu źródeł do dziejów kolegium jezuitów w Winnicy przechowywanych w archiwach zakonnych w Rzymie i Krakowie. Inny jezuita, student Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie Aleksy Bredeliew, w swoim wystąpieniu przedstawił zasady programu nauczania (*Ratio Studiorum*) szkolnictwa jezuickiego.

Dzieje jezuickiej placówki zakonnej w Winnicy na tle działalności jezuitów w Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII w. zaprezentowała Tatiana Szewczenko z Kijowa. Kolejny artykuł, autorstwa Sergiusza Seriakowa z Charkowa, przybliży oświatową działalność winnickich jezuitów w przededniu wybuchu powstania Bohdana Chmielnickiego. Tę część publikacji zamyka tekst autora niniejszego omówienia, poświęcony winnickim jezuitom w latach 1745–1773 w świetle kroniki kapucyńskiej.

Następna grupa opracowań dotyczy losów budynków pojezuickich w latach 1793–1917, gdy ziemie te znalazły się w granicach Cesarstwa Rosyjskiego. Otwiera ją źródłowy artykuł wicedyrektora Archiwum Winnickiego, Aleksandra Petrenki, poświęcony losom budynków pojezuickich na przełomie XVIII i XIX w. Uzupełnia go aneks zawierający kilka interesujących dokumentów przechowywanych w miejscowym archiwum, m.in. fragmenty kroniki winnickiej szkoły z lat 1799–1802 oraz opis jej budynków wraz z planami sporządzony na zlecenie Uniwersytetu Wileńskiego w 1810 r. Podobny charakter ma również obszerny artykuł Wiktorii Koleśnik z muzeum krajoznawczego w Winnicy. Autorka szczegółowo opracowała dzieje pojezuickiego kolegium w okresie, gdy w jego murach istniało najpierw gimnazjum podolskie (1814–1831), które funkcjonowało jeszcze jako polski zakład oświatowy, a następnie gimnazjum rosyjskie (1832–1847). Losy zabudowań pojezuickich w drugiej połowie XIX w. nakreśliła Maria Surżykowa z Winnicy. Po okresie opuszczenia i stopniowego popadania w ruinę, na początku XX w. zaczął się okres odbudowy Winnickich Murów. Zapoczątkowała go dyskusja wokół prawa własności do nich ze strony miasta. Sprawę tę szczegółowo przedstawił w swoim artykule dyrektor Archiwum Winnickiego, Jurij Legun. Z kolei Anatol Łysy z Winnicy omówił dzieje miejskich instytucji oświatowych ulokowanych w murach pojezuickich na początku XX w.

Najobszerniejsza część prezentowanej pracy dotyczy najnowszej historii miasta i obejmuje okres od rewolucji bolszewickiej 1917 r. aż do czasów współczesnych. Miejscowi badacze szczegółowo przedstawili losy Winnickich Murów w okresie rewolucyjnych zmian w 1917 r. (Aleksander Loginow i Łarysy Semenko) oraz w latach wojny domowej i ukraińskich walk narodowowyzwoleńczych (Konstantyn Zawalniuk). Kolejne artykuły zostały poświęcone dziejom poszczególnych instytucji, które mieściły się w tym czasie w budynkach pojezuickich. Walery Rekrut skupił się na przedstawieniu okresu, gdy w Murach działały różne instytucje związków zawodowych, m.in. Centralne Biuro Związków Zawodowych i Urząd Pracy (1919–1920). Tatiana Solomonowa z Winnickiego Pedagogicznego Uniwersytetu im. M. Kociubińskiego omówiła funkcjonowanie w latach 20. XX w. w pojezuickich budynkach winnickiej filii Powszechnej Biblioteki przy Ukraińskiej Akademii Nauk. Walery Mazuryk przedstawił losy dawnej świątyni pojezuickiej w latach 1923–1938 oraz 1942–1943, gdy należała ona do Ukraińskiej

Autokefalicznej Cerkwi. Sergiusz Garenik z miejscowego muzeum omówił dzieje Wyższego Pedagogicznego Zakładu Oświatowego, mieszczącego się w budynkach pojezuickich w latach 1932–1943. Ałła Lipska ukazała dziesięcioletni (1962–1972) epizod powojennej historii Winnickich Murów, gdy kościół pojezuicki był wykorzystywany jako sala sportowa związku sportowego „Dynamo”. Kolejne artykuły dotyczą dwóch instytucji, które do dziś użytkują dawne zabudowania pojezuickie w Winnicy. Po pierwsze jest to Winnickie Muzeum Krajoznawcze, które działa w Murach od 1929 r. Jego historię przed 1941 r. zaprezentowała Swietłana Szarowska, a losy w okresie okupacji niemieckiej – wspomniana już T. Solomonowa. Powojenne dzieje, aż do czasów współczesnych, omówiła obecna dyrektor muzeum, Katarzyna Wysocka. Po drugie jest to archiwum obwodowe, które obecnie zajmuje najstarsze budynki dawnego jezuickiego kolegium w Winnicy. W prezentowanej książce poświęcone mu zostały dwa artykuły. W pierwszym aktualny dyrektor tego archiwum, J. Legun, przedstawił jego szczegółową historię oraz scharakteryzował jego zbiory. W drugim Sergiusz Galczak z uniwersytetu pedagogicznego w Winnicy zaprezentował jego losy w okresie II wojny światowej i okupacji niemieckiej.

Książka stanowi dobry przykład solidnego, opartego na niepublikowanych źródłach opracowania naukowego, które dotyczy nie tylko dziejów dawnego kolegium jezuickiego w Winnicy, ale także jego znaczenia w dziejach miasta i losów po kasacie zakonu w 1773 r.

Głównym celem przybycia jezuitów do Winnicy było otwarcie szkół i kształcenie młodzieży. W pewnym sensie to dziedzictwo nie zostało roztrwonione po kasacie zakonu i przez długie lata w zachowanych do dziś budynkach pojezuickich mieściły się różnego rodzaju instytucje oświatowe. Co ważne, także dziś gmachy te służą celom dydaktycznym i naukowym.

Witalij Rosowski
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II